

על הפרשה פרשת במדבר תשע"ט

טעמי המצוה

מבואר בשמות (יג, טו) שהבכורות נתקדשו בזמן מכת בכורות, שהקב"ה הבדיל בינם לבין בכורי מצרים. ונשנה אף במדבר (ג, יג) כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה.

וקדושה זו התבטאה בעבודת הקרבנות, שהיו הבכורים מקריבים את הקרבנות (מבואר ברמב"ן שמות יג, יא).

והיו הבכורות קדושים עד שחטאו בעגל (מבואר ברש"י במדבר ג, יב), ולאחר חטא העגל נבחרו הלויים תחתיהם מפני שהם לא עבדו עבודה זרה.

ונצטוו לפדות את הבכורות. וכתב הספורנו (שמות ג, יג) בטעם הפדיה, כיון שה' הציילם והקדיש אותם בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדין, כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגזירה ועבודה, ולמען יהיו מותרים בזה הצריכם פדיון, כמשפט כל הקדש היוצא לחולין.

רבי עקיבא איגר (על התורה) כתב להקשות מדוע חובת הפדיון היא רק על פטר רחם, והרי במכת בכורות נהרגו הגדולים שבבית (כמבואר ברש"י שמות יב, ל) ולא רק פטרי רחם. וכתב לבאר באופן נפלא, שלכאור' קשה מדוע נצטוו בני ישראל ליתן דם על המשקוף ועל המזוזות כדי שהמשחית לא יבוא אל בתיהם, והלא הקב"ה עבר בעצמו ובכבודו להכות את מצרים והוא יודע להבחין. אלא צריך לומר שעל הבכורים מאב צריך הבחנה כיון שאין אדם יודע אם הוא הבכור לאביו ולכן אותם הקב"ה בעצמו היה צריך להרוג ובהם לא היה נס מפני שהקב"ה יודע להבחין, אולם בכור מאם שהוא דבר הניכר לכל, הם נהרגו על ידי המשחית, ואם כן הנה נעשה רק על בכורות מאם ורק הם נצטוו בפדיון.

טעם נוסף כתב בספר החינוך (יח), שרצה השם לזכותנו לעשות מצוה בראשית פרינו, למען דעת כי הכל שלו, ואין לו לאדם דבר בעולם רק מה שיחלק לו השם יתברך בחסדיו. ויבין זה בראותו כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו והגיע לזמן שעשה פרי. וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו, מיד נותנו להקדוש ברוך הוא. ומתורקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו.

וכן בשו"ת צמח צדק (קכח) כתב להוכיח שמועיל לפדות את בנו אף קודם שמו, ממה שפדו את הבכורים במדבר אף שלא מלו אותם כלל, שהרי בני ישראל לא מלו את בניהם רק שבת לוי וכמבואר ברש"י (דברים לג, ט).

ואם כן מוכח שפדיון זה הוא ככל דיני הפדיון.

ו. ובפנים יפות כתב לדחות, שאף כאן הפדיון נעשה על ידי אהרן וכל אחד אמר לאהרן שיפדהו ועל זה לא מועיל שליחות, ורק נתינת המעות היתה על ידי משה ובזה מועיל שליחות.

ז. עוד כתבו לדון הפוסקים האם כהן ולוי יכולים להיות שלוחים לפדיון הבן, שהרי אינם חייבים לפדות את בנם ואם כן אינם בתורת פדיון.

ולגבי כהן כתב החתם סופר (יו"ד, רצו) שודאי יכול לעשות שליח כיון שהוא הפודה, וכמו בגט שאיש ואשה יכולים להיות שליחים להולכה ולקבלה אע"פ שהאיש הוא המגרש והאשה היא המתגרשת. אולם בלויים כתב להסתפק היאך יועיל והלא פטורים מפדיון בניהם. ובסוף דבריו כתב ליישב, שבמקום שאין האב פודה את בנו מחויבים כל ישראל לפדותו ואף על הלויים יש חוב זה ולכן נחשבים בתורת פדיה.

והמהר"י אסאד (שם) כתב שאף הלויים נחשבים בתורת פדיה, כיון שתחילת פדיון הבכורים במדבר היה על ידם, והם נכנסו לקדושה תחתיהם, ולכן יכולים ליעשות שליח. והוסיף שלכן כתבה התורה במפורש שיתנו את הכסף למשה והוא יתן לאהרן, שהרי משה היה לוי וגילתה לנו התורה שמועיל שליחות לפדיון הבן ואף על ידי לוי.

ח. אמנם כתב החתם סופר (יו"ד, רצג) שנהוג לא לפדות על ידי שליח, שהרי הבכורים נתקדשו במכת בכורות שהיתה על ידי שהקב"ה הבדיל בין בכורי ישראל לבכורי מצרים, ובמכת בכורות כתוב שהקב"ה בעצמו עבר ולא על ידי שליח, לכן זכר לנס עדיף שיהא זרזי ויפדה בעצמו ולא על ידי שליח. וביאר שם שזאת התשובה לכן ששואל "מה זאת" והיינו ששואל מדוע אין פודין על ידי שליח, ומשיבים לו "ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג ה' את כל בכור", ה' בעצמו ולא על ידי שליח. "על כן אני זוכה וכו' וכל בכור בני אפדה", אני בעצמי ולא על ידי שליח.

פדיון הבן על ידי שליח

א. כתוב בפסוק (במדבר ג, מה-נא) "קח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל וגו' ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלויים מבכור בני ישראל, ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת וגו' ויקח משה את כסף הפדיום וגו' ויתן משה את כסף הפדים לאהרן ולבניו וגו'".

מבואר בפרשת פדיון הבכורים שפדו אותם בלויים, ומנו את הבכורים ונמצאו עשרים ושנים אלף ומאתים שבעים ושלוש, ולויים היו רק עשרים ושנים אלף. והיתרים נצטוו ליתן חמשה שקלים למשה והוא מסרם לאהרן ובניו.

ב. נחלקו הפוסקים האם מועיל פדיון הבן על ידי שליח. ובשו"ת הריב"ש (קלא) סבר שלא מועיל לפדות על ידי שליח ולכן הקשה על הרמב"ם שכתב בנוסח הברכה שמברכים "על" וכיון שהמצוה על האב אם כן למה הברכים ב"על" ולא ב"ל". והובאו דבריו ברמ"א ביו"ד (שה, י).

אמנם הרבה מן הפוסקים (ט"ז, ש"ך, גר"א, שם) הקשו מדוע שלא יועיל שליחות והא בכל התורה כולה אומרים שלוחו של אדם כמותו. ועוד הקשה הגר"א שהרי אין זה אלא חוב בעלמא ומדוע שלא יועיל שליחות בזה. והביאו מדברי הר"ן (פסחים ז, ב) שכתב במפורש שמועיל שליח בפדיון הבן [אמנם יש שלא גרסו בדבריו פדיון הבן אלא מילה]. ויש שרצו לומר שגם הריב"ש מודה שמועיל שליח אלא שכתב שאין חוב לפדות בלא רצונו של האב אבל אם האב שולחו ודאי שמועיל כמו בכל התורה כולה. וכן כתב המהרש"ל (הובא בדרישה, שם) שמועיל שליח.

ג. ידוע לבאר את שיטת הריב"ש על פי דברי הגר"ש שקוף צ"ל בשערי יושר (ה, כה) שבפדיון הבן יש ב' חלקים, פריעת חוב ממון וגם מצות פדיה, וכמו שנתנה התורה שם לחוב זה בשם "פדיון", ומשמע שעל ידי הפדיון נעשה איזה ענין חדש בבן הבכור שהכסף פודהו ומחדש בו איזה ענין של הסתלקות קדושה איזו שתהיה.

והביא ראה לדבריו ממה שמבואר בקידושין (כט, א) שאם צריך לפדות את עצמו וגם את בנו, הוא קודם כיון שמצוה של גופו קודמת. ואם נאמר שכל מהות המצוה הוא פריעת חוב, מה שייך לפרוע חוב של עצמו קודם, והלא חייב לכהן ממון, ואיזה סיבה יש להקדים חוב אחד לחבירו. אלא על כרחך ישיש דין פדיה על גופו שנעשה על ידי תשלום הממון, ולכן פדיון גופו קודם.

ולפי דבריו אפשר לבאר את דברי הריב"ש, שלא מועיל שליחות בפדיון הבן, כיון שזה לא רק חוב ממון אלא גם דין פדיון, ועל דין זה לא מועיל שליחות.

ד. השער המלך הביא ראה שמועיל לפדות על ידי שליח ממה שמבואר (קידושין ו, ב) שמועיל לפדות במתנה על מנת להחזיר, ואם נאמר שלא מועיל שליחות אם כן איך יכול לעשות תנאי והרי בכל מקום שאין יכול לעשות שליח אינו יכול לעשות אף תנאי כמבואר בכתובות (עד, א).

ורבי עקיבא איגר (הגהות, שם) כתב ליישב, שאף דברי הריב"ש שלא מועיל שליחות זה רק על עצם מעשה הפדיון, שלא מועיל אם חבירו אומר לכהן שפודה עבור חבירו, אבל אם הוא אומר לכהן שיפדהו ורק שולח את המעות על ידי שליח ודאי שאף לריב"ש מועיל. ולפי זה אף תנאי מועיל, כיון שאין התנאי בעצם הפדיון שאם לא יחזיר לא יהא פדוי, אלא התנאי הוא על נתינת המעות שאם לא יחזירם לא יקנה אותם, ועל נתינת המעות מועילה שליחות ולכן מועיל בה אף תנאי.

וכן כתב ההפלאה (כתובות, שם). והביא ראה מדברי הגמ' בבכורות (נ, א) שרב אשי שלח מעות של פדיון הבן על ידי שליח לרב אחא בנו של רבינא. וכן כתב החתם סופר (שו"ת יו"ד, רצו) וכתב שהרבה טעו בזה, ואין זה פדיון על ידי שליח אלא הגעת ממון על ידי שליח.

ה. והנה בפדיון בכורי ישראל מבואר בפסוקים שהם נתנו את הכסף למשה והוא נתן אותו לאהרן ובניו. ואם כן יש להביא ראה שמועיל פדיון הבן על ידי שליח. וכבר עמדו בזה האחרונים (מהר"י אסאד יו"ד, רסה. המלבי"ם. פנים יפות) והוכיחו מכאן נגד שיטת הריב"ש שלא מועיל לפדות על ידי שליח.

והיה מקום לומר שפדיון זה נעשה על פי ציווי ה' ואין ללמוד מכאן לשאר פדיון הבן, אולם המהר"י אסאד כתב להוכיח שהפדיון כאן הוא ככל דיני פדיון הבן, ממה שכתב הרמב"ם (ביכורים א, י) שפדיון הבן ניתן רק לזכרי כהונה ולמד זאת ממה שכתוב אצל פדיון בכורי ישראל "ונתת הכסף לאהרן ולבניו" [אמנם יש מן הראשונים שסברו שמועיל נתינה אף לאשה].

מדברי רבותינו בעלי המוסר

שלך תהיינה רק מחשבותי, והמוח שלי יהיה מוח שלך. הלא בוז יבוזו לו, כיון שכל העשירות האמיתית של האדם היא העצמיות והתכונות שלו, הם הרכוש הכי עשיר שיש לאדם.

וזו היתה תשובתם של ישראל, מה אתם יכולים ליתן לנו, האם אתם יכולים לעשות לנו טובה כדגלים, שסוד הדגלים הוא העצמיות של האדם.

"איש על דגלו יחנו בני ישראל" (ב, ב).

כיון שנגלה הקדוש ברוך הוא על הר סיני, ירדו עמו עשרים ושנים אלף רבבות מרכבות של מלאכים, והיו כולם עשויים דגלים, כיון שראו אותן ישראל שהן עשויות דגלים, היו מתאווין לדגלים אמרו הלואי שאנו נעשין דגלים כמותם,

עורר על כך הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל, ההתרשמות העמוקה ביותר של עם ישראל במעמד נתינת התורה, באה לידי ביטוי בדרישתם הנלהבת לעשות להם דגלים.

דרישה זו באה בשעה שהגיעו לידי התעלות רוחנית כדוגמת המלאכים, שלא קיימת אצלם לא תחרות ולא קנאה, לא עצלות ולא עייפות, אלא כולם כאחד מסודרים ומיושרים באהבה להקדיש את ה' לעולמי עולמים. כל אחד ואחד מלוכד במקומו, משולב ומתואם במקהלת ה', ברגשי אושר נפלאים, על כך שהוא זוכה לעמוד ולשרת לפני מלך מלכי המלכים.

נקודה נוספת יש להתעורר מבקשתם, שעם ישראל רצה לשמר רגעים קדושים אלו ולכן בקשו לעשות דגלים, וכן לכל אדם יש רגעים של הברקות והתרשמויות רוחניים, ורגעים אלו יכולים לעמוד ולשמש לו כתריס ומגן בכל פרשת דרכים, ולכן צריך לשמר ולזכור רגעים אלו, ויעילו לו בזמנים קשים ואפלים.

"והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרח משה ואהרן ובניו" (ג, לח).

כתב רש"י, וסמוכין להם דגל מחנה יהודה, והחונים עליו יששכר וזבולן, טוב לצדיק טוב לשכנו, לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה, נעשו גדולים בתורה.

עמד על כך הגאון ר' משה שמואל שפירא זצ"ל, שהנה זה פלא, שבמה שהם שכניו של משה בלבד כבר נעשו גדולי תורה, והרי לא כתוב שמשה למדם תורה כי אם רק שהיו שכניו.

רואים מכאן מהו כח השפעת הראיה באדם גדול, שמכיון שהיו שכניו וראוהו עוסק בתורה נעשו לגדולי תורה, והראיה עצמה בכוחה להשפיע על האדם שפע רב ורצון לגדול בתורה.

הדגלים הוא הוא כדי שכל אחד ואחד יהיה ניכר בעצמיותו, וכמו אצל המלאכים שכל אחד הוא לעצמו, אין מלאך אחד מתערב בחברו, ולכל מלאך יש שליחות מיוחדת, ואין שני מלאכים במ אחד, ולזה התאוו ישראל, להיות במעלה עצמית.

ולכל שבט היה שם תואר מצד עצמו, אבן וגוון לעצמו, לפי אופי התכונות שלו, ולכל אחד היה מקום מיוחד, ודוקא באותו מקום הוא צריך לעבוד את ה'.

כתוב במדרש רבה, אומרים להם האומות שובי

הכנה לקבלת התורה

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני" (א, א).

כתוב במדרש רבה, מכאן שנו חכמים בג' דברים ניתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר. עוררו על כך בעלי המוסר, שכל מי שרוצה להשיג את התורה צריך שיהיו בו תכונות כמו שלושת דברים, אש, מים, ומדבר. התורה היא כאש וכאור שמאיר לאדם את הדרך אשר ילך בה, אולם צריך להיזהר שאש התורה לא תשרוף ותקלקל, כי בזמן שמשתמשים באש לרעה היא יכולה להזיק, וכמו כן תלמיד חכם שאינו מתנהג כראוי ואחרים לומדים ממעשיו, הוא נענש על ידם. וכן התורה ניתנה במים, וכמו שהמים יורדים ממקום גבוה למקום נמוך, כך התורה אינה ניתנת אלא לאדם שדעתו שפלה. ולכן נתן הקב"ה את התורה על הר סיני שהוא נמוך וקטן, להורות שהתורה מתקיימת אלא במי שהוא שפל ועניו ולא בעל גאווה.

והתורה ניתנה במדבר, לפי שהתורה נמצאת אצל אלו שהם כדור המדבר, שהיו נוזנים רק מהמון ולא היה להם יותר מכדי צרכם בלי מותרות, וכמו שאמרו חז"ל לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. וכך למדונו חז"ל שדרכה של תורה פת במלח תאכל ומים כמשיורה תשתה, כי רק מי שמסתפק במועט זוכה ללמוד ולא מי שמבקש מותרות, ומי שעוסק בתורה הקב"ה שולח לו את צרכיו כמו בדור המדבר שירד להם המן.

שובי השולמית, הדבקו לנו בואו אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונים הגמונים דוכסין אפרכין אסטרטליטין, שובי שובי ונחזה בך ואין נחזה אלא שררה. וישראל אומר מה תחזו בשולמית, מה גדולה אתם נותנים לנו, שמא כמחולת המחנים שמא יכולים אתם לעשות לנו כגדולה שעשה האלקים במדבר דגל מחנה יהודה דגל מחנה ראובן.

וביאר המשגיח זצ"ל, אומות העולם הפצירו בישראל שיבואו אליהם ויתנו להם מלכות ושררה, אולם זה כאחד שאומר לחבירו אתן לך אחוזה גדולה וכל הון שבעולם, אבל תשליך מאחריך את כל המחשבות שלך, והמחשבות

"איש על דגלו יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו" (ב, ב).

מובא בילקוט שמעוני, זה שאמר הכתוב הביאני אל בית היין, כיון שנגלה הקדוש ברוך הוא על הר סיני, ירדו עמו עשרים ושנים אלף רבבות מרכבות של מלאכים, והיו כולם עשויים דגלים, כיון שראו אותן ישראל שהן עשויות דגלים, היו מתאווין לדגלים אמרו הלואי שאנו נעשין דגלים כמותם, הלואי הוא מדגיל עלינו אהבה, וכן הוא אומר נרננה בישועתך ובשם אלקינו נדגול, אמר להם הקדוש ברוך הוא נתאווים לדגלים חייכם שאני עושה שאלתכם שנאמר 'מלא ה' כל משאלותיך, מיד הודיע הקדוש ברוך הוא אהבתו של ישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים, כמו שנתאוו איש על דגלו באותות.

עמד על כך הגאון ר' אליהו לאפיאן זצ"ל, שרואים מכאן כמה גדולים וחביבים היו ישראל, וראו בעיניהם רבבות מלאכים, והתאוו להיות כמותן, ותקפה אותם תאוה של קדושה והתפללו ואמרו, ובשם אלקינו נדגול אף אנו.

אמנם עוד אמרו חז"ל (מדרש רבה), בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו, התחיל משה מיצר, אמר עכשיו עתידה המחלוקת להינתן בין השבטים, אם אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח והוא אומר אי אפשי אלא בדרום, וכן ראובן וכן אפרים וכן כל שבט ושבט מה אני עושה?

נורא הדבר וצריך להחריד כל לב, כמה גדול כוחו של היצר הרע, שהעניקים האלו שזכו לראות את המלאכים ולהתאוו לדגלים כמותם, ואף עליהם מיצר משה שעלולה להיות מחלוקת ביניהם ומפחד לצוות עליהם על ענין הדגלים.

ואם בארזים כדור דעה מקבלי התורה עלול ליפול שלהבת אש המחלוקת, קל וחומר אנו ההדיוטות, שהרי אם גבאי בית הכנסת יכבד אותו בעליה לתורה רביעי או חמישי ואת חבירו בשלישי או שיש, יכנס בו זבוב הקנאה והכבוד, וכבר לא יערב לו אכול ושתה ולא יתן שינה לעיניו, וכל מחשבותיו נתונים לדבר אשר אירע לו, ומי יודע אם לא תנופח מזה אש המחלוקת ותהיה ללהבה גדולה.

"איש על דגלו יחנו בני ישראל" (ב, ב).

כתב רש"י, כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן, ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו.

ביאר המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, 'סוד ענין